

Endülüs'te İslâm Düşmanlığının Tezahürü 'İstişhâd Hareketi' ve İslamofobik Açından Değerlendirilmesi

Yakup Karaduman | ORCID: 0000-0001-6980-2456 | yakup.karaduman53@hotmail.com

Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı,

Ankara, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/01wntqw50>

Öz

Endülüs toprakları 92/711 yılından itibaren fetih hareketleriyle birlikte Müslümanların bölgedeki sosyal, siyasi ve ekonomik nüfuzu hızlı bir şekilde artmıştır. Bu durum fetihten önce burada yaşayan bazı Hıristiyan çevreleri rahatsız etmiştir. Müslüman hâkimiyeti altında yaşamayı kabullenemeyen mutaassıp gruplar zaman zaman isyan girişimlerinde bulunmuşlardır. Başkent Kurtuba'daki İslâm aleyhtarları Eulogio ve Alfaro liderliğinde örgütlenmeye başlamıştır. Ancak Eulogio liderlik konusunda Alfaro'dan bir adım daha öne çıkmıştır. Eulogio, etrafına topladığı Hıristiyan gençlere İslâm hakkında yanlış bilgiler vermeye ve onların İslâm düşmanlıklarını körüklemeye çalışmıştır. Gayretinde başarılı olan Eulogio, bir Hıristiyanın Müslümanların mukaddesatına hakaretinden dolayı idam edilmesiyle, faaliyetlerini alenen ortaya koyma fırsatı yakalamıştır. Eulogio'nun daha önceden İslâm düşmanlığıyla yetiştirdiği gençler, bu olaydan sonra sokak eylemlerine başlamıştır. Bu fanatik gençler idam edileceklerini bile bile İslâm'a ve Müslümanların kutsallarına hakaret etmeyi sürdürmüşlerdir. Başlangıçta bu kişilere idam cezası uygulanmamıştır. Fakat bu gençler hâkimin karşısında dahi İslâm'a hakaret etmeye devam etmişlerdir. Bunun neticesinde katı tedbirler alınıp idam cezaları verilmeye başlanmıştır. Fakat idam cezalarının uygulanması bu isyanın bastırılmasından ziyade alevlenmesine zemin hazırlamıştır. Bu durum uzun bir süre Kurtuba'daki vatandaşların gündeminden düşmemiştir. Yıllar sonrasında Eulogio ve yandaşlarının Kurtuba'dan farklı şehirlerle gönderilmesiyle olaylar zamanla sönmeye yüz tutmuştur. İslâmî ve batılı kaynaklarda "İstişhâd hareketi" olarak isimlendirilen intihar vakıaları Kurtuba Hükümeti'ni hedef alan isyan girişimleri olarak gözüke de esasında Endülüs'teki İslâm karşıtlığının bir tezahürü olarak değerlendirilebilir. Nitekim bu düşmanlık asırlar sonra, Müslümanların Endülüs topraklarından tamamen silinmesini amaçlayan "reconquista" ile tekrar gün yüzüne çıkmıştır. Bu makalede istişhad hareketinin ortaya çıkışı, faaliyetleri ve nasıl sonlandığı ayrıntılı olarak ele alınacak; sonuç bölümünde hareketin İslamofobia ile alakası hakkında

kısa bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Endülüs, İstişhâd, Eulogio, Kurtuba, İslamofobi.

Atıf Bilgisi

Karaduman, Yakup. "Endülüs'te İslâm Düşmanlığının Tezahürü 'İstişhâd Hareketi' ve İslamofobik Açıdan Değerlendirilmesi". *Nisar* 3 (Kasım 2023), 1-25.

Geliş Tarihi	20.08.2023
Kabul Tarihi	15.11.2023
Yayın Tarihi	30.11.2023
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	nisardergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Appearance of Islamofobi in Andalusia ‘Suicide Movement’ and Evaluation of the Movement in Terms of Islamophobia

Yakup Karaduman | ORCID: 0000-0001-6980-2456 | yakup.karaduman53@hotmail.com

Ankara University, Faculty of Theology, Department of Islamic History,
Ankara, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/01wntqw50>

Abstract

Social influence, political clout, and economic penetration of Muslims in Andalusia have gradually increased by the conquests since 92/711 years. This circumstance discomforted some of the Christian circles who lived there before the conquest. The religious groups who could not accept living under the hegemony of the Muslim dominance occasionally revolted against the dominance. Opponents of Islam in the capital city, Cordoba, started to be organized under the leadership of Eulogio and Alfaro. However, Eulogio was one step ahead of Alfaro in terms of leadership. Eulogio tried to fire the Islamophobia of young Christians by misinforming them about Islam. Eulogio, who succeeded took the opportunity to openly reveal his activities by means of being executed as Christian because of the defamation of an Islamic holy. After this incident, young people, whom Eulogio had previously raised with Islamophobia, started street protests. Those youth continued to revile at holies of Islam although knowing that they would be executed. Initially, the death penalty was not imposed on them. However, these young people continued to insult Islam even in front of the judge. As a result, strict measures were taken and death penalties were imposed. However, the application of death penalties paved the way for this rebellion to flare up rather than suppressing it. This situation remained on the agenda of the citizens in Cordoba for a long time. Years later, after Eulogio and his followers were sent to different cities from Cordoba, the events gradually faded away. Much as the ‘suicide movement’ that is called as self-murder cases in Islamic and Western sources appears like the rebellion attempts to target the Cordoba government, it can be evaluated as an appearance of the Islamofobi in Andalusia. However, this hostility has come to light as “Reconquista” that targets to wipe off the Muslims from Andalusia territories. This article will review the emergence of ‘suicide movement’ activities about it. This article will also analyze how this movement is over. There will be a short evaluation of the relationship of the movement with Islam in the conclusion part.

Keywords

Andalusia, Suicide Movement, Eulogio, Cordoba, Islamofobi.

Citation

Karaduman, Yakup. "Endülüs'te İslâm Düşmanlığının Tezahürü 'İstişhâd Hareketi' ve İslamofobik Açıdan Değerlendirilmesi". *Nisar* 3 (Kasım 2023), 1-25.

Date of Submission	20.08.2023
Date of Acceptance	15.11.2023
Date of Publication	30.11.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	nisardergisi@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Endülüs¹ toprakları 92-95/711-714 yılları arasında Mûsâ b. Nusayr (ö. 98/717)² ve Tarık b. Ziyâd (ö. 102/720)³ önderliğinde fethedilmiştir.⁴ Gerçekleştirilen fetihler neticesinde, dönemin en büyük Hıristiyan devleti olan Bizans İmparatorluğu'na ait toprakların büyük bir kısmı İslâm hâkimiyeti altına girmiştir. Bu fetihleri, yerli halkın tedrici bir şekilde ve kitleler hâlinde, Hıristiyanlığı bırakarak İslâm dinine girmeleri takip etmiştir. İslâm'ın bu başarısı karşısında endişelenen kilise çevreleri, inisiyatifli tamamen kaybetmemek ve İslâm'ın Endülüs coğrafyasındaki hızlı ilerleyişini durdurmak amacıyla pek çok çözüm yoluna tevessül etmiştir. Bu girişimlerden birisi, kitleler nazarında İslâm dinini küçük düşürmeye, yanlış bir İslâm algısı oluşturmaya ve İslâm aleyhine husumet atmosferi oluşturmaya yönelik menfî propagandalardır. Ortaçağ Avrupa'sında Müslümanların, "en azılı düşmanlar, putperestler" olarak anılmasının altında bu propagandaların tesiri

¹ Günümüzde İspanya topraklarına verilen isim olan Endülüs, sekiz asır boyunca Müslümanların yaşadığı bir yerd. Endülüs hakkında geniş bilgi için bk. Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih el-Ya'kûbî, *Kitâbü'l-Büldân* (Beyrût: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyyeti, 2001), 192-194; İshâk b. Hüseyin el-Müncem İshâk el-Müncem, *Âkâmü'l-mercân fi zikri'l-medâini'l-meşhûri fi külli mekân*, ed. Fehmî Said (Beyrût: Âlemü'l-Kütubi, 1988), 106-110; Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Alî en-Nasîbî el-Bağdâdî İbn Havkal, *Şûretü'l-arz* (Beyrût: Dâru Sâdir, 1938), 1/108-117; Seyyid Yûsuf el-Hâdî (ed.), *Hudûdu'l-âlem mine'l-meşriki ilâ'l-mağribi* (Kâhire: Dâru's-Sekâfe, 2003), 182; Abdullâh b. Abdilazîz b. Muhammed b. Eyyûb b. Amr el-Bekrî el-Endelüsî Bekrî, *el-Mesâlik ve'l-memâlik* (Beyrût: Dâru'l-Çarbi'l-İslâmî, 1992), 2/890-900; Ebü Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beyrût: Dâru Sâdir, 1995), 1/262-264; Ebü Yahyâ Cemâlüddîn Zekerîyyâ b. Muhammed b. Mahmûd el-Kazvîni Kazvîni, *Âşâri'l-bilâd ve aḥbârü'l-ibâd* (Beyrût: Dâru Sâdir, 2007), 503-505; Ebü'l-Fezâil Safiyyüddîn Abdülmü'min b. Abdilhak b. Abdillâh el-Bağdâdî İbn Abdülhak el-Bağdâdî, *Merâşidü'l-ittihâc 'alâ (fi) esmâ'îl-emkine ve'l-bikâc* (Beyrût: Dâru'l-Ceyl, 1991), 1/123; Ebü Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdillâh b. Abdilmün'im es-Sanhâcî el-Himyerî Himyerî, *er-Ravzü'l-mi'âtâr fi ḥaberi'l-aḫtâr*, ed. İhsân Abbâs (Beyrût: Müessesetü Nâsir li's-Sekâfeti, 1980), 32-34.

² Endülüs fâtilhlerinden Mûsâ b. Nusayr hakkında geniş bilgi için bk. Ebü'l-Velîd Abdullâh b. Muhammed b. Yûsuf el-Kurtubî el-Ezdî İbnü'l-Faradî, *Târîhu 'ulemâ'i'l-Endelüs*, ed. Seyyid İzzet el-Attâr Hüseyinî (Kâhire: Mektebetü'l-Hâncî, 1988), 2/144-145; Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dimaşki eş-Şâfiî Ebü'l-Kâsım İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk ve zikru fazlihâ ve tesmiyetü men ḥallehâ mine'l-emâşil ev icâtze bi-nevâhihâ min varidihâ ve ehlihâ*, ed. Muhibbüddin Ebü Saîd Ömer b. Garâme el-Amrevî (Beyrût: Dâru'l-Fikri, 1995), 61/211-223; Ebü Ca'fer Ahmed b. Yahyâ b. Ahmed b. Amîre ed-Dabbî Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis fi târihi ricâli ehli'l-Endelüs* (Kâhire: Dâru'l-Kâtibi'l-Arabiyyi, 1968), 457-458; Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân mimma ṣebete bi'n-naḫl evi's-semâc ev eşbetehü'l-ayân*, ed. İhsân Abbâs (Beyrût: Dâru Sâdir, 1994), 5/318-329.

³ Endülüs topraklarını fetheden komutanlardan biri olan Târik b. Ziyâd hakkında bk. Ebü'l-Kâsım İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 24/418; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 5/320.

⁴ Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. İzârî el-Merrâküşî İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fi (ihtişâri) aḥbârî mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib*, ed. G.S. Golan ve Levi Provençal (Beyrût: Dâru's-Sekâfe, 1980), 2/4.

olmuştur. Kilise, İslâm karşısında uğradığı hezimet, İslâm'ı insanlara çirkin bir görüntü içerisinde sunarak hafifletmeye çalışmıştır.⁵

Müslümanların İspanya topraklarını fethetmeleriyle birlikte İslâm dini bölgede hızlı bir şekilde yayılmaya başlamıştır. Bu durum zamanla Hıristiyanların kendi topraklarında azınlık duruma gelmelerine vesile olmuştur. Bu süreç Hıristiyanları İslâm karşıtı söylem ve tutumlara sevk etmiştir. Onların bu düşmanca tutumlarını İslâm aleyhinde ortaya çıkan birçok isyana destek vermelerinde görmek mümkündür. İspanyolların yoğun olarak yaşadığı Tuleytula (Toledo)⁶, Sarakusta (Zaragoza)⁷ gibi şehirlerde devlete karşı girişilen isyanların sıklığı, söz konusu İslâm aleyhtarlığının en bariz göstergesidir.

Müslümanlar İspanya topraklarında uzun yıllar hakimiyet kurmuş; bu zaman zarfında Hıristiyanlara hoşgörü ile yaklaşmıştır. Fakat Müslümanların Hıristiyanlara karşı gösterdikleri iyi tutum, onların İslâm'a olan düşmanlıklarını azaltmamıştır. Bilakis, her fırsatta Müslümanları Endülüs topraklarından kovma çabası, Endülüs İslâm Devleti'nin yıkılışına kadar devam etmiştir.⁸ Bu çabanın bir örneği de Emir II. Abdurrahmân b. Hakem (206-238/822-852) döneminde Hıristiyan İspanyolların başrol oynadıkları istişhâd hareketidir. Bu isyan hareketi belli bir ideolojik arka planla ve özellikle Hıristiyan gençler tarafından desteklenen bir yapıya sahiptir. Bu gençler zamanla Müslümanlar için kutsiyet taşıyan tüm değerlere hakaret etmeye başlamış ve Kurtuba'da (Cordoba)⁹ bulunan Endülüs

⁵ Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları (Siyasi Tarih)*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 47.

⁶ İspanya topraklarının ortasında kalan şehir, Endülüs'ün fethiyle Müslümanların eline geçmiştir. Bu şehir Hıristiyan ağırlıklı bir demografik yapıya sahip olduğu için uzun yıllar isyanların merkezi konumunda olmuştur. Tuleytula şehri hakkında geniş bilgi için bk. Ya'kübî, *Kitâbü'l-Büldân*, 194; İshâk el-Müncem, *Âkâmü'l-mercân*, 107-111; Seyyid Yûsuf el-Hâdî, *Hudûdu'l-âlem*, 182; Bekrî, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, 2/907-908; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 4/39-40; Kazvîni, *Âşârü'l-bilâd*, 545-546; İbn Abdülhak el-Bağdâdî, *Merâşidü'l-i'ttîlâ'*, 2/892; Himyerî, *er-Ravzü'l-mi'âtâr*, 393-395.

⁷ İspanya'nın kuzeydoğusunda bulunan Sarakusta, Fransa sınırına yakın bir bölgede yer almaktadır. Sarakusta hakkında geniş bilgi için bk. İshâk el-Müncem, *Âkâmü'l-mercân*, 107; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 3/212-213; Kazvîni, *Âşârü'l-bilâd*, 534; İbn Abdülhak el-Bağdâdî, *Merâşidü'l-i'ttîlâ'*, 2/708; Himyerî, *er-Ravzü'l-mi'âtâr*, 96-98.

⁸ Lütfi Şeyban, *Endülüs'te Murabıtlar ve Muhahhidler Dönemlerinde Müslüman-Hıristiyan İlişkileri (Endülüs'ün Geri Alınışı: Reconquista 1085-1238)*, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2002), 175.

⁹ Uzun yıllar Endülüs Emevî Devleti'nin başkenti olan Kurtuba; medrese, cami, hamam, saray vb. birçok yapının inşa edildiği, Müslümanların batıdaki en büyük şehirlerinden biriydi. Kurtuba şehri hakkında geniş bilgi için bk. Ebü'l-Kâsım Ubeydullâh b. Abdillâh b. Hurdâzbih İbn Hurdâzbih, *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-memâlik* (Beyrût: Dâru Sâdir, 1889), 89; Ya'kübî, *Kitâbü'l-Büldân*, 193-194; Ebü İshâk İbrâhîm b. Muhammed el-İstahrî el-Fârisî İstahrî, *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-memâlik* (Kâhire: Heyetü'l-Ammetü likusûri's-Sekâfeti, ts.), 38; Seyyid Yûsuf el-Hâdî, *Hudûdu'l-âlem*, 182; Muhammed b. Ahmed el-Makdisî Makdisî, *Kitâbü Ahseni't-tekâsîm fi ma'rifeti'l-ekâlîm* (Beyrût: Dâru Sâdir, 1991), 233-235; Bekrî, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, 2/900-902; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 4/324-325; Kazvîni, *Âşârü'l-bilâd*, 552; İbn Abdülhak el-Bağdâdî, *Merâşidü'l-i'ttîlâ'*, 3/1078; Himyerî, *er-Ravzü'l-mi'âtâr*, 456-459; Endülüs Emevi Devleti'nin başkenti olan Kurtuba şehri hakkında geniş bilgi için bk. Şevket Yıldız, *Kurtuba VIII-XIII*

Emevî yönetimine başkaldırmışlardır. Bu isyan, ilk etapta dinî kaygılarla bir anda zuhur etmiş gibi gözükse de İslâm'ın İspanya topraklarındaki varlığını hazmedemeyenlerin, planlı ve uzun soluklu bir şekilde tasarladıkları düşmanca bir yaklaşımın ürünüdür. Emir II. Abdurrahmân b. Hakem, bu isyan hareketinin arka planında, Endülüs topraklarında Müslümanların mevcudiyetine karşı bir tepki olduğu bilincine varmış ve isyancı güruha karşı takındığı katı tavrından hiçbir şekilde taviz vermemiştir.¹⁰

İstişhâd hareketiyle ilgili kaynaklarda pek az bilgi bulunmaktadır. Endülüs'teki Müslüman ve Hıristiyan toplumu derinden etkilemiş bir olayın İslâmî kaynaklarda pek rağbet görmemesi dikkat çekicidir. Bu ilgisizliğin sebebi, İslam dinine hakaret propagandasına dönüşen bu hareketin Müslümanların zihninde olumsuz bir imaja sahip olması olabilir. Batılı kaynaklarda ise bu konu, İslam aleyhtarlığı için bir malzeme şeklinde kullanıldığı için gerçekten uzak yorumlara sebep olmuştur. Nitekim konuyu inceleyen batılıların istifade edebilecekleri tek kaynak, Eulogio'nun el yazması eserleriydi. Bu durum doğal olarak batılı müelliflerin çoğunu, konuyu tek taraflı değerlendirmeye sevk etmiş olmalıdır. İstişhâd hareketi özelindeki konulara Müslüman tarihçilerin ilgisiz kalması, batılı müelliflerin ise konuyu çarpıtarak ele almaları derinlikli incelenip ele alınması gereken hususlardır. Fakat bu durum, geniş bir şekilde ele alınması gereken ve belki farklı araştırmaların konusu olabilecek bir özellik taşımaktadır. Ancak bu araştırma istişhâd hareketinin çıkış sebeplerini, olayın safhalarını, nasıl sönmeye yüz tuttuğunu, batılı müelliflerin bu konuyu genel anlamda nasıl anladıklarını ve nihayetinde İslamofobia ile ilişkisini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

1. Emirlik Döneminde Kurtuba'daki Hıristiyanların Genel Durumu

Müslümanlar İspanya topraklarını fethetmeden önce bölgede yaygın dinî inanış Hıristiyanlıktı. Bu sebeple fetihten sonra Müslümanları en çok uğraştıran yine aynı din mensupları olmuştur. Müslümanlar fethettikleri bölge halkının hukukunu korumuş ve bunu ikili anlaşmalarla kalıcı hâle getirmiştir. Hıristiyanlarla yapılan anlaşmalarda can ve mal güvenliklerinin sağlanacağı, dinlerini özgürce yaşayabilecekleri, kiliselerine dokunulmayacağı gibi taahhütler yer almıştır. Müslüman idarecilerin bu hoşgörülü yaklaşımı Endülüs'te varlığını sürdüren tüm dini gruplar için de geçerliydi. Nitekim Endülüs Emevî Devleti verdiği taahhütlere genel olarak sadık kalmış; farklı din ve etnik gruplar özgürce İspanya topraklarında yaşamaya devam etmişlerdir. Başlangıçta Endülüs'ün fethini panikle takip eden Hıristiyanlar, verilen sözlere uyulması sonucu endişelerinin yersiz olduğunu zamanla anlamış; İslâm devletinin ortaya koyduğu düzenlemelerle, Hıristiyan ve Müslüman halklar barış içerisinde yaşamaya başlamışlardır.¹¹

Yüzyıllar (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2008).

¹⁰ Abdülmecîd en- Na'naî, *Târîhu'd- Devleti'l- Emeviyye fi'l-Endelüs* (Beyrût: Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, 1986), 237.

¹¹ Mehmet Özdemir, *Endülüs'te Birlikte Yaşama Tecrübesi Üzerine Bazı Mülahazalar (VIII-XI. Yüzyıllar Arası)*,

Hıristiyanlar ekseriyetle Kurtuba, Tuleytula, İşbiliye (Sevilla)¹² gibi büyük şehirlerde yaşıyorlardı. Müslümanlar bu şehirlere hâkim olmasına rağmen Hıristiyanların kutsal mabedi olan kiliselere dokunmadılar. Hatta Hıristiyanların bu kiliselerde özgürce ibadet etmelerine müsaade ettiler. Müslümanlar bölgede yaşayan Hıristiyanları hiçbir zaman kendi dinlerini kabul etme noktasında zorlamadılar. Tam tersine Endülüs Emevî Devleti yönetimi tarafından onların kendi dinî öğretilerini öğrenebilecekleri özel mekânlar tahsis edildi. Hıristiyanlar söz konusu dönemde kendi dinî liderlerini seçme noktasında serbest bırakıldı. Ayrıca onlar kendi aralarındaki olayları yine kendi dinî hükümlerine göre karara bağlamaktaydı.¹³ Umumu ilgilendirmeyen konular dışında Müslümanların hâkimiyet alanında yaşayan Hıristiyanlar, her bakımdan özgürce hareket etmekteydi.

Endülüs Emevî Devleti'nin başkenti olması hasebiyle Kurtuba, diğer şehirlere nispeten daha gelişmiş bir durumdaydı. Şehirde yaşayan Hıristiyanlar da bu bolluk ve refahtan paylarını aldılar. Kurtuba'da ikâmet eden Hıristiyanlar, diğer şehirde hayatlarını sürdüren dindaşlarına göre lüks ve rahatlık içerisinde yaşamaktaydı. Bu durum eğitim ve kültür düzeylerine kadar sirayet etmişti. Öyle ki Kurtuba'daki Hıristiyanların entelektüel bilgi ve birikimleri diğer şehirdeki dindaşlarına oranla kat ve kat fazlaydı. Endülüs Emevî Devleti'nin hoşgörü politikası öyle bir seviyeye ulaştı ki kendini geliştirmiş Hıristiyanlar yönetim kademelerinde istihdam edilir hale geldi.¹⁴ Bununla birlikte Kurtuba'da ticaretle iştiğal olan Hıristiyanlar, şehrin zenginleri arasında bulunmaktaydı.¹⁵

Kurtuba'da yaşayan Hıristiyanlar, Arapça'ya her yönüyle vâkıftılar. Hıristiyan entelektüellerin ekseriyeti Arap edebiyatıyla ilgilenip Arapça dilinde yazılmış mühim eserleri tercüme etmek suretiyle kendi dillerine kazandırdı. Bununla yetinmeyen Hıristiyanlar Latince kitaplar okumayı bırakıp tamamen Arapça eserlere yöneldi.¹⁶ Tercüme

(Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 88.

¹² İspanya'nın güneybatısında bulunan İşbiliye, uzun yıllar boyunca Müslümanların elinde kalan bir şehirdir. İşbiliye hakkında geniş bilgi için bk. İstahrî, *Mesâlik ve'l-memâlik*, 38; İshâk el-Müncem, *Âkâmü'l-mercân*, 107; Seyyid Yûsuf el-Hâdî, *Hudûdu'l-âlem*, 183; Bekrî, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, 2/902-904; Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdillâh b. İdrîs eş-Şerîf es-Sebtî es-Sıkkîlî Şerîf İdrîsî, *Nüzhetü'l-müstâk fi'l-hîrâkî'l-âfâk* (Beyrût: Âlemü'l-Kütubi, 1988), 2/540-541; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 1/195; Kazvînî, *Âşârü'l-bilâd*, 497; İbn Abdülhak el-Bağdâdî, *Merâsîdül-tıtlâ*, 1/80; Himyerî, *er-Ravzü'l-mi'âr*, 58-60.

¹³ Na'naî, *Târîhu'd-Devleti'l-Emeviyye fi'l-Endelüs*, 228.

¹⁴ Muhammed Abdullah İnan, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs mine'l-Fethi ilâ Bidâyeti Ahdî'n-Nâsir* (Kâhire Mektebetü'l-Hancı, 1988), 267.

¹⁵ Hıristiyan halkın devletin en üst kademelerinde kendilerine yer bulmalarının en bariz örneği İbn Mervân adındaki bir Hıristiyandır. Zira bu kişi devletin en önemli mevkilerinden biri olan Emir II. Abdurrahmân'ın özel koruma başkanlığı görevini ifa etmekteydi. Bu göreve bir Hıristiyan kişinin getirilmesi Emir'in kendilerine olan güvenini gösterdiği gibi, toplumlar arası entegrasyonu sağlaması açısından da mühimdir. Bk. Reinhart Dozy, *el-Müslimûne fi'l-Endelüs*, çev. Hasan Habeşî, (y.y: b.y.,1994), 1/85.

¹⁶ Esad Havmed, *Mihnetü'l-Arab fi'l-Endelüs* (Beyrût: el-Müessesetü'l-Arabiyye, 1988), 73.

edilmiş eserlerin çoğu Müslüman müelliflerin kaleminden çıkmıştı. Eserleri büyük bir zevkle okuyan Hıristiyan entelektüel kesim, Müslüman zihin yapısını daha iyi anlamaya başladı. Hıristiyanların gönlünde ve zihninde yer edinen bu eserler, onları İslâm geleneğini ve Arap kültürünü daha yakından tanımaya sevk etti. Belli bir süre sonra tanımayla iktifa etmeyen Hıristiyanlar, Araplar gibi hareket etmeye başladı. Nihayetinde bu ilgi ve âlaka onların bir kısmının İslâm dinini kabul etmesiyle ekseriyetinin ise Araplaşmasıyla sonuçlandı. İslâm dinini kabul eden ilk Hıristiyanların soyundan gelenler için ekseriyetle Müvelledûn¹⁷ tabiri telaffuz edilmiştir. İslâm dinini tercih etmemekle birlikte Arap kültürünü benimseyip sonrasında Araplaşarak kendi kültürüne yabancılaşan Hıristiyanları terminolojik olarak ifade etmek için ise Müsta'ribe¹⁸ kavramı kullanılmıştır. Bu yaşananları üzüntüyle takip eden bir Hıristiyan şair, dindaşlarının kendi dinine ve kültürüne nasıl yabancılaştıklarını, Arapça eserlerin okunma sıklığındaki inanılmaz yönelimini şu sözlerle ifade etmektedir:

“Artık Hıristiyan evlatları Arapça eserler okumaya yöneldiler. Müslüman âlimlerin ve filozofların eserlerini tedris etmeye başladılar. Üstelik bununla eserlerin yanlışlığını ortaya koymayı değil, onlardan her anlamda faydalanmayı hedefliyorlar. Dünyanın, kutsal kitapların Latince şerhlerini okuduğu günler nerede kaldı! Nerede peygamberlerin, havâîlerin, Hz. İsa'nın hayatını okuyan ve İncilleri mütâlaa edenler? Ne yazık... Şu an Hıristiyan gençler, Arapça'dan ve Arap edebiyatından başka bir şey bilmiyorlar. Arapça kitapları öğrenmeye büyük arzu içerisindedirler. Büyük büyük eserler yazıp bunların edebiyat harikaları olduğunu düşünüyorlar. Hâlbuki onlara Hıristiyanlara dair kitaplardan söz etsen, ilgilerini yöneltmeye bile değmeyecek aptalca kitaplar olduğunu söylerler.”¹⁹

2. İstîşhâd Hareketinin Safhaları

Arapçada “şehide” fiilinden türeyen İstîşhâd kelimesi, İslam literatüründe şehitlik anlamına gelmektedir.²⁰ Şehitlik, İslam dininde en yüksek makamlardan biri olup halen

¹⁷ Sözlükte “doğmuş, doğurulmuş” anlamındaki müvelled, farklı terim anlamlara sahip olsa da Endülüs topraklarında bu kavram, ilk devir İslâm tarihinde Endülüs'te İslâmiyet'i kabul eden ilk İspanyolların çocukları hakkında kullanılmıştır. Mehmet Özdemir, “Muvelledûn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/228-229.

¹⁸ Müsta'rib kavramı sözlükte “Araplaşmış, Arapları gibi görünen” anlamlara gelir. Bu kavram Araplaşmış birçok grup için kullanılmakla birlikte Endülüs topraklarında Müsta'rib kelimesi, sonradan Araplaşan Hıristiyanları ifade etmekteydi. Müsta'rib kavramıyla ilgili geniş bilgi için bk. Jorge Lirola Delgado, “Müsta'rib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/123-124.

¹⁹ Dozy, *el-Müslimûne fi'l-Endelüs*, 85.

²⁰ İstîşhâd kelimesinin kökeni hakkında geniş bilgi için bk. Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrût: Dâru Sâdır, 1993), 3/238-241; Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ* (Beyrût: Müessesetü'l-r-Risâleti, 2005), 292; Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs* (Kuveyt: Dâru'l-Hidâye, 2001), 8/252-259.

Müslümanlar üzerindeki canlılığını ve önemini koruyan bir kavramdır. Fakat tarihi sürece bakıldığında Hıristiyanlıkta da dini değerleri uğruna ölenlere bu kavramın muradifi olabilecek martuystan, martyr ve martirer kavramlarının kullanıldığı görülmektedir.²¹ Hıristiyanların önemli anlamlar yüklediği bu kelimenin, Eulogio ve onun yolundan gidenler için kullanılması dikkat çekicidir. Bu durum, Hıristiyanların bu harekete çok değer attiğini ortaya koymaktadır.

İstîşâh Hareketi, II. Abdurrahmân b. Hakem döneminde 237/850 yılında Perfecto adlı Hıristiyan bir vatandaşın idam edilmesiyle başlayan, fakat sonraki yıllarda toplam 48 Hıristiyanın İslam değerlerini aşağılama suçundan öldürülmesiyle devam eden ve nihayetinde Muhammed b. Abdurrâhmân döneminde 246/859 yılında Eulogio'nun vefatıyla sona eren bir yapılanmadır. Hıristiyanların din fedailerini olarak gördükleri bu kişiler, aslında Kurtuba'daki huzuru bozan ve dinler arası kutuplaşmayı fitilleyen bir takım isyancı gruptan oluşmaktaydı. Öyle ki bu grubun İslam dini hakkındaki tek kaynakları, Eulogio'nun yanlış bilgilendirmesinden ibaretti. Bu isyancı gruptan idam edilenlerin sayıyı 48 olmakla birlikte, dokuz yıl süren bu hareketin içerisinde çok daha fazla Hıristiyanın yer aldığı kanaatindeyim. Nitekim az da olsa mahkeme huzurunda özür beyan edip idam cezasından kurtulan grup üyeleri olduğu gibi bu hareketin içerisinde yer alıp kendini ifşa etmeyenler de mevcuttu. İstîşâh hareketinde idam edilen 48 kişinin hayatları, Jesus Miguel Saez Castan tarafından kaleme alınan *Los Martires De Cordoba (880-859)* adlı eserde zikredilmektedir. Bu eserde yer alan kişilerin isimleri ve idam cezasına çarptırıldıkları tarihler aşağıdaki tabloda sunulmuştur.²²

İdam Tarihleri	İdam Edilen İstîşâh Hareketi Üyeleri
237 / 850	Perfecto
238 / 851	Castigo de Juan, Isaac, Sancho Pedro, Walabonso, Sabiniano, Habencio, Wistremundo, Jeremias, Sisenando, Pablo, Teodomiro, Nunilo, Alodia, Flora, Maria
239 / 852	Gumesindo, Servus Dei, Aurelio, Sabigoto, Felix, Liliosa, Jorge, Cristobal, Leovigildo, Emila, Jeremias, Rogelio, Servioideo
240 / 853	Fandila, Anastasio, Felix, Digna, Benilde, Columba, Pomposa
241 / 854	Abundio

²¹ Salime Leyla Gürkan, "Şehid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/431-433.

²² Jesus Miguel Saez Castan, *Los Martires De Cordoba (880-859)* (Universidad de Alicante, 2015). 114.

242 / 855	Amador, Pedro, Luis, Witesindo
243 / 856	Elias, Isidoro, Pablo, Argimiro, Aurea
244 / 857	Rodrigo, Salomon

2.1. Ortaya Çıkışı

İslâm idaresi altında yaşayan Hıristiyanlar, içlerindeki millî ve manevî duyguları bir türlü kontrol edemiyorlardı. Kilise kesimi Hıristiyanların Arapça eslere yönelimi neticesinde Arap kültürünü benimseyen dindaşlarının İslâm dinine geçme oranlarının çok yüksek olduğu idrakine vardı. Fetih yıllarında Kurtuba'dan kaçıp Kuzey İspanya'ya yerleşen ve orada kendi krallıklarını kuran dindaşlarına özeniyorlardı. Kurtuba Hükümeti'nin diğer din mensuplarına karşı esnek bir politika izlemesine rağmen özellikle kilise çevreleri bu topraklara hükmettikleri zamanın özlemi içindeydi. Bu gidişatı engellemek amacıyla çeşitli çözüm yolları düşünüldü. Gönüllerinden geçen her ne kadar isyan etmek olsa da o günkü koşullarda Endülüs Emevî Devleti'yle mücadele edebilecek takatlerinin bulunmadığının bilincindeydiler. O dönemde askerî, siyâsî ve ekonomik bakımdan oldukça güçlü olan İslâm Devleti'nin, başkent Kurtuba'da bir kalkışmaya izin vermeyeceği aşîkârdı. Ayrıca yakın zaman içerisinde Endülüs Emevî Devleti'ne karşı âlimlerin tertip ettikleri ayaklanmanın, çok sert bir şekilde cezalandırıldığına herkes şahit olmuştu.²³ Kilise kesimi bu dönemde özellikle Kurtuba'da bir kalkışmanın mümkün olmadığını gördü. Bu durum onları devleti zayıflatacak farklı yollara yönlendirdi. Onlar direkt bir kalkışmadansa Hıristiyan gençleri İslâm Medeniyetine ve Arap kültürüne düşmanca yetiştirmeye başladılar.²⁴ Hıristiyan gençlerin kalplerini ve zihinlerini İslâm karşıtı söylemlerle bulandırmaya çalıştılar. İspanya topraklarında kendi dinlerinden başka hiçbir dine tahammülleri olmayan rahipler, gençleri

²³ Emir Hakem b. Hişâm döneminde fukahanın desteğiyle Müvelledün'un giriştikleri Rabad isyanı yaşanmıştır. Fukaha Hişâm döneminde kendilerine gösterilen ilgi ve alâkanın Hakem tarafından gösterilmemesinden oldukça rahatsızlık duymuştur. Bu sebeple her fırsatta Hakem'i eleştirmiş ve kötülemişlerdir. Rabad bölgesinde meydana gelen isyanı desteklemeleri aslında kendilerinin sonu olmuştur. Zira Emir Hakem bu isyanı çok sert bir şekilde bastırmıştır. Rabad isyanının kanlı bir şekilde bastırılması bu olayın o dönemde Endülüs'te yaşayan Müslümanların zihninde uzun süre kalmasına sebep olmuştur. Bk. İbn İzârî, *el-Beyânü'l-Muğrib*, 75-77; Abdurrahman b. Muhammed el-Hadramî İbn Haldun, *Kitâbü'l-İber ve Dîvânü'l-Mübtedei ve'l-Haber I-VIII* (Beyrût: Müessesetü'l-A'lâ li'l-Matbûât, 2001), 4/161-162; Şehabuddin Ahmed b. Abdulvehhab en-Nüveyri, *Nihayetü'l-Ereb Fi Fununi'l-Edeb I-XXXIII*, ed. Abdülmecid Terhini (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyyeti, 2004), 23/213-214; Ahmed b. Muhammed et-Tilmisanî Makkarî, *Nefhu't-Tîb Min Ğusni Endelüsü'r-Ratib*, ed. İhsan Abbas (Beyrût: Dâru's-Sâdir, 1983), 1/339-340; Ebû Bekr Muhammed b. Abdilazîz b. İbrahim b. İşâ b. Müzâhim İbnü'l-Kûtiyye, *Târîhu İftitâhi'l-Endelüs* (Kâhire: Dâru'l-Kitâbi'l-Mısırî, 2. Basım, 1989), 51; İzzüddin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed İbnü'l-Esrî, *el-Kâmil fi't-Târîh I-IX* (Beyrut: Dâru's-Sâdir, 1965), 5/335-336.

²⁴ Na'naî, *Târîhu'd-Devleti'l-Emeviyye fi'l-Endelüs*, 228.

İslâm diniyle ilgili yanlış bilgilendirip başarı kazanmayı umdular. Kilise kesiminin bu faaliyetlerin başlangıcı Endülüs Emevî Hükümdarı II. Abdurrahmân b. Hakem dönemine denk düşmektedir.²⁵

2.2. Hareketin Öncüleri

Kilise kaynaklı bu hareketin öncüleri kendilerini bu dine adanmış olan Eulogio ve Alfaro isminde iki Hıristiyandı. Ancak ileride görüleceği gibi kararlılığı ve davası için giriştiği zorlu mücadelelerle hareketin asıl liderliğini Eulogio üstlenmiştir. Eulogio, Kurtuba'da ikamet eden soylu bir Hıristiyan ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Onun ailesi Müslüman hakimiyetini içine sindiremeyen aile bireyleriyle doluydu. Öyle ki Eulogio'nun dedesi İslâm'ın şiarlarından olan ezanı duyduğunda çılgına döner; kendi dinî değerlerini ön plana çıkartacak tutumlara girerdi. Bazen İslâm düşmanlığını, boynuna taktığı haç simgesini göstererek açıkça ortaya koyardı. Bunun yanında Eulogio'nun ailesinde İslâm dinine ılımlı yaklaşan kişiler de mevcuttu. Bunların başında kardeşi Yusuf gelmekteydi. O, Müslümanlarla arasını iyi tutmayı tercih etmiş ve devlet idaresinde önemli mevkilere yükselmiştir. Eulogio'nun diğer iki kardeşi ise dinî konulara pek girmemiş ve ticaretleriyle uğraşarak zenginlik bakımından Kurtuba'nın hatırı sayılır kişileri arasında yerlerini almışlardır.²⁶

Hıristiyan kimlikleriyle ön plana çıkan Eulogio'nun ailesi, oğullarını küçük yaştan itibaren dinî eğitimlerini tam olarak öğrenmesi için kiliseye göndermiştir. O, Zevil kilisesinde önemli Hıristiyan din adamlarından ders almıştır. Bu dersler onun Müslümanlara nefret besleyerek büyümesine sebep olmuştur. Eulogio küçük yaştan itibaren birçok kiliseyi gezmiş ve oradaki rahiplerden vaaz dinlemiştir. Bu vaazların birinde çok müteessir olan Eulogio, o tarihten sonra iyi bir vaiz olmayı düşünmüştür. Onun vaiz olmak istemesinin en büyük sebebi, insanları İslâm karşıtlığına ikna edebilme kabiliyeti kazanmaktı. Eulogio kendini bu amaç doğrultusunda destekleyecek Alfaro adında bir kişiyle tanışmıştır. Bu kişi varlıklı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Düşünceleri örtüşen ikili arasında uzun yıllar sürecek bir dostluk ilişkisi kurulmuş ve iki arkadaş inandıkları davaya hizmet yolunda birlikte hareket etme kararı almışlardır.²⁷ Dinî eğitimini tamamlayan Eulogio, daha sonrasında ilk eğitim aldığı yer olan Zevil kilisesinde rahip olarak görevine başlamıştır. O, İspanyolların dinî ve millî duygularının dönüşümüne tanık olmuş ve bundan fazlasıyla rahatsızlık duymuştur. Bu yüzden Arapça'nın Hıristiyan gençler üzerindeki etkisini ve popülerliğini azaltmak için yoğun bir çaba sarf etmiştir. Ancak onun bu gayretleri halk kitleleri nazarında ilk etapta bir karşılık görmemiştir. O, uzun uğraşlar sonucunda fikir ve düşüncelerini özellikle gençlere empoze etmeyi başarmış; onları İslâm dinine ve idaresine karşı kıskırtmıştır. Onun asıl gayesi, Arap kültürünü benimsemiş Müsta'riblerin millî duygularını canlandırıp tekrar öz kimliklerine dönmelerini sağlamaktı.

²⁵ Dozy, *el-Müslimûne fi'l-Endelüs*, 85-86.

²⁶ Na'naî, *Târîhu'd- Devleti'l- Emeviyye fi'l-Endelüs*, 234.

²⁷ Dozy, *el-Müslimûne fi'l-Endelüs*, 89-90.

Ona göre İspanyol olmakla Hıristiyan olmak arasında bir fark yoktu. Eulogio, bundan dolayı halkın millî duygularını ön planda tutmaya çalışmıştır. O, milli duyguları yeşermiş zihinlerin dinî değerlere daha fazla sahip çıkacağını düşünmüştür. Nitekim o, ilk yıllarda İspanyolların millî değerleri üzerinde yoğunlaşmayı tercih etmiştir.²⁸ Bu açıdan bakıldığında İstişhâd hareketinin sadece dinî bir kaygıyla ortaya çıkmadığı, bu hareketin bir amacının da İspanyol milliyetçiliğine dayandığı anlaşılmaktadır.

İstişhâd hareketinin ekseriyeti erkeklerden oluşmaktaydı. Fakat hareketin içerisinde azımsanmayacak sayıda kadın üye de mevcuttu. Eulogio ve Alfaro'da olduğu gibi hareketin kadın mensupları arasında diğerlerine nispetle ön planda olan kişiler bulunmaktaydı. Bu kişilerin başında Flora isminde genç bir kız gelmekteydi. Onun babası Müslüman, annesi ise Hıristiyandı. Babasının ölümünden sonra annesinin terbiyesinde yetişen Flora, Hıristiyanlık dinini benimsedi. Müslüman olan abisinin yoğun çabaları, Flora'nın dinini değiştirmesine yetmedi. Hıristiyan adetleriyle büyüyen Flora, İslâm dininin en büyük düşmanlarından biri hâline dönüştü. Hıristiyanlığı seçmesine rağmen Flora'nın peşini bırakmayan abisi, kız kardeşinin olumsuz hallerini görüp uyarılarda bulundu. Abisinin telkinlerini dikkate almayan Flora, daha özgür bir hayat yaşamak için evden kaçıp arkadaşlarının yanına sığındı. Burada Eulogio ile tanışma imkânı buldu. Flora'nın düşüncelerinden ve dine olan sadakatinden oldukça etkilenen Eulogio, bu kıza karşı kontrol edemediği özel duygular hissetmeye başladı.²⁹

Flora 238/851 yılında İslâm'ın mukaddeslerine hakarete bulunma suçuyla yargılanmış ve nihayetinde hapis cezasına çarptırılmıştır. Aynı dönemde Eulogio da benzer bir suçtan dolayı hapiste bulunuyordu. Burada Flora'yla kısa süreliğine tekrar karşılaşma imkânı bulsa da bu mutluluğu pek uzun sürmedi. Bu karşılaşmadan kısa bir süre sonra Flora ve arkadaşı Maria yargılanmak üzere hâkimin karşısına çıktı. Fakat o hâkim karşısında da İslâmî değerlere hakaret etmeyi sürdürünce idam cezasına çarptırıldı. Eulogio onun ölümüne çok üzülmüştür.³⁰

2.3. Başlangıç Hadisesi

İstişhâd hareketini tetikleyen olay, 237/850 senesinde Perfecto isminde bir Hıristiyan'ın İslâm mahkemesince tutuklanıp öldürülmesidir. Ancak bu hareketin başlaması bu olaydan çok daha öncesine dayanmaktadır. Bu hadise, gizlilikle yürütülen hareketin ortaya çıkmasına uygun zemin oluşturdu. Söz konusu kişi ile bir Müslüman belirsiz bir nedenden dolayı tartıştılar. Perfecto tartışmanın boyutunu İslâmî değerlere hakaret etmeye kadar götürdü. Bu durumdan rahatsızlık duyan Müslüman, Perfecto hakkında suç duyurusunda bulundu. Kurtuba'daki İslâm mahkemesince bu suç duyurusu haklı bulundu ve Perfecto

²⁸ Na'naî, *Târîhu'd- Devleti'l- Emeviyye fi'l-Endelüs*, 234-235.

²⁹ Üsameddin Abdurrauf el-Fekî, *Târîhu'l-Mağrib ve'l-Endelüs* (Kâhire: Mektebetü Nehdatü'ş-Şarkî, 1990), 101.

³⁰ Dozy, *el-Müslimûne fi'l-Endelüs*, 91-92.

İslâm'a hakaret suçundan yargılandı. Yargılama neticesinde suçunu kabul eden Perfecto'ya mahkemece idam cezası verildi. Durumu haber alan kilise kesimi bu cezanın ağır olduğunu, bu kişiye daha farklı cezalar verilmesini teklif etti. Ancak onların bu talebine mahkeme olumsuz cevap verdi. Bunun üzerine cezanın kaldırılması için Emir II. Abdurrahmân b. Hakem ile irtibata geçen rahipler, bu görüşmeden de eli boş döndüler. Emir'in idam cezasına ses çıkarmamasının temel sebebi, İstişhâd hareketinin öncülere tarafından organize edilen ve Hıristiyan kesimde İslâm'a karşı bir tepki olduğunun bilincinde olmasıdır. O, bu ve benzeri söylemlere müsamaha edildiğinde daha büyük hadiselerin meydana geleceğinin farkındaydı. Emir'in bu sert tutumu Hıristiyanları sokağa döktü. İdam cezasının uygulanmasıyla zirveye ulaşan sokak eylemleri, Kurtuba halkını rahatsız edecek seviyelere ulaştı. Fakat Emir, bu tutumundan geri adım atmayarak idam ve hapis cezalarını katı bir şekilde uygulamayı sürdürdü.³¹

Bu idam hadisesi Eulogio ve Alfaro'nun batıl davalarını daha ileri düzeylere taşımak için bulunmaz bir nimetti. Onlar bu olayı fırsata çevirmesini bilmişler ve ılımlı Hıristiyanları dahi kendi safalarına çekmişlerdi. Eulogio, her gece okudukları Matta'nın onuncu bölümünde yer alan ölümden korkmayanlar söylemini sıklıkla kullanmaya ve Perfecto'nun ölümünü yüceltecek ifadeler sarf etmeye başladı. Bu söylemlerden etkilenen gençler, Perfecto'nun yolundan giderek açıkça İslâm'ın değerlerine hakaret etmeye koyuldular. Bunun üzerine birçok genç mahkemelerce yargılandı. Durumun vahametini anlayan devlet yöneticileri ve kadılar bu gençlere ilk etapta idam cezası uygulamayı, pişman oldukları takdirde daha hafif cezalar uygulamayı düşündüler. İslâm'a hakaret suçundan yargılanan gençlere, bu sözlerinden pişmanlık duyup duymadıkları soruldu. Ancak onlar çok azı hariç hâkimin huzurunda dahi İslâm'ın değerlerine sövmeye devam ettiler. Bunun üzerine hâkimler tarafından toplamda 48 kişiye idam cezası verildi.³²

2.4. Faaliyetleri

İslâm dinine düşmanlıklarını açıkça ifade eden rahipler, Hıristiyan gençleri kışkırtmaya ve Müslümanların değerlerine hakaret etmeleri için onları organize etmeye başladılar. Bu kesim, Arapça'ya vakıf olmalarına rağmen İslâmî öğretileri ve Hz. Peygamber'in hayatını Müslüman olmayan kişilerin yazdığı, yanlış bilgiler içeren eserlerden öğrenmeye yöneldi. Rahipler bu yanlış bilgileri öğrenmekle yetinmeyip, bunları İspanyol gençlere de öğretmeye başladılar. Onlar İslâm dininin İspanya topraklarında hızlı bir şekilde yayıldığını görünce bu yanlış bilgileri yayarak Müslümanlığa geçmek isteyen gençlerin önünü kapatmayı arzuladılar. Bu amaçlarına nispeten ulaşan bu kesim, İslâm dininin değerlerine ve Hz. Muhammed'e hakaret eden kindar bireyler yetiştirdiler.³³

³¹ Na'naî, *Târîhu'd- Devleti'l- Emeviyye fi'l-Endelüs*, 235.

³² Na'naî, *Târîhu'd- Devleti'l- Emeviyye fi'l-Endelüs*, 235; Jesus Miguel Saez Castan, *Los Martires De Cordoba (880-859)*. 114.

³³ Dozy, *el-Müslimûne fi'l-Endelüs*, 85-86.

Hıristiyan rahipler, eski Latin kaynaklarda Hz. Muhammed ve İslâm'la ilgili olumsuz ve yanlış bilgileri kullanıp İspanyol gençlerin zihinlerini bulandırdılar. Bu bilgilerin başında Hz. Muhammed'in Müslümanları çok eşliliğe özendirdiği söylemi gelmekteydi. Kilise adamları, Kur'ân-ı Kerîm'de iyilik yapan erkeklerin cennette hurilerle (kadınlarla) mükâfatlandırılacağı bilgisine yer verilmesini ve Hz. Muhammed'in birden çok eşinin olmasını, kendi batıl inançlarına delil olarak sundular. Onlara göre Hz. İsa inananları tek eşliliğe teşvik ederken Hz. Muhammed kendisine tâbî olanları çokevliliğe özendirmektedir.³⁴

Kilise çevrelerinin propaganda yapmak için kullandıkları bir diğer yanlış bilgi ise Hz. Muhammed'in sahabîye, kendisi öldükten üç gün sonra meleklerin naaşını göğe yükselteceklerini söylediğidir. Rahiplere göre Hz. Muhammed vefat ettikten sonra sahabî onun cansız bedeninin yanında meleklerin gelmesi için üç gün beklemiştir. Ancak üç gün geçmesine rağmen melekler gelmemiş ve bunun üzerine köpekler Hz. Muhammed'in bedenine zarar vermiştir. Mucizenin gerçekleşmediğini gören sahabî Hz. Muhammed'i defnetmiştir. Rahipler, köpeklerin Hz. Muhammed'in bedenine zarar vermesinden dolayı Müslümanların her yıl intikam duygularıyla binlerce köpeği katlettiğini söylemişlerdir. Kilise çevrelerinde bu yanlış bilgiler birçok genç İspanyol'a aktarılıp Müslümanlarla dalga geçilmiştir.³⁵ Bu rivayet incelendiğinde hiçbirinin İslâm tarihi kaynaklarında geçmediği, hatta batılı tarihçilerin dahi kitaplarında söz konusu söylemlere yer vermedikleri görülmektedir.

Rahiplerin İslâm'ı halk nezdinde çirkin göstermek için ortaya attığı başka bir söylem ise Hz. Muhammed'in oruç zamanı Müslümanlara, kadınlarına yaklaşımlarını emretmesidir. Bu bilgilere göre Hz. İsa, erkeklerin oruçluysen kadınlarından uzak durmalarını tavsiye ederken, Hz. Muhammed bunun zıddını söylemiştir. Ancak bu bilgi bizzat bir batılı yazar tarafından eleştirilmiş ve böyle bir durumun, o zamanki Müslümanlarda görülmediği ifade edilmiştir. Hatta batılı yazara göre dönemin saray yaşantısı incelendiğinde bile böyle bir olayın hiçbir zaman cereyan etmediği kolaylıkla anlaşılabilir.³⁶

³⁴ Dozy, *el-Müslimûne fi'l-Endelüs*, 86-87. Ancak işin aslına bakıldığında konunun hiç de böyle olmadığı anlaşılır. Zira çokevlilik İslâm'la birlikte gelmemiş ve İslâm dini çokevliliği teşvik de etmemiştir. İslâm'dan önce Araplar istedikleri kadar kadınla nikâhlanabiliyorken İslâm'la birlikte bir Müslüman'ın aynı anda en fazla dört kadınla nikâhlanabilmesine izin verilmiştir. İslâm aynı anda en fazla dört evliliğe ruhsat verirken diğer taraftan erkek için bir kişiyle evlenmenin daha hayırlı olduğunu da ifade etmiştir (Nisâ Suresi 4/3). Ayrıca Hz. Muhammed'in birden fazla kadınla evlenmesinin sosyo-politik sebeplerinin olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Onun evlilikleri nefsanî ve şehvete dayalı değildir. Nitekim evliliklerin çoğu elli üç yaşından sonra gerçekleşmiştir ve evlendiği hanımlar da genellikle yaşlı ve duldur. İslâm dini ve Hz. Muhammed için sürekli kötülenme aracı olarak kullanılan çokevlilik, Endülüs'te yaşayan Hıristiyanlar tarafından da kasıtlı bir şekilde kullanılmıştır.

³⁵ Dozy, *el-Müslimûne fi'l-Endelüs*, 87.

³⁶ Dozy, *el-Müslimûne fi'l-Endelüs*, 87.

İslâm karşıtlığıyla ön plana çıkan bazı mutaassıp rahipler sadece Hz. Muhammed ve İslâm dini hakkında yanlış bilgi vermekle kalmamış; aynı zamanda İslâm dinini Roman putperestliğine indirgemeye çalışmışlardır. Hâlbuki Kurtuba şehrinde yaşayan Hıristiyanlar İslâm dinini ve Hz. Muhammed'in yaşantısını diğer bölgelerde yaşayan dindaşlarına nazaran daha iyi biliyorlardı. Ancak İslâm dinine olan kin ve nefretleri öyle üst düzeydeydi ki kendilerinin dahi inanmadıkları bilgileri insanlara söylemekten hiç çekinmemişlerdir. Bölgede yaşayan diğer ılımlı Hıristiyan din adamları, bazı rahiplerin insanlara aktardıkları bilgilerin yanlış olduğunu ve İslâm devletine karşı isyan etmemeleri gerektiği konusunda dindaşlarını ikaz etmişlerdir. Fakat bu rahipler tarafından yapılan birçok uyarıya rağmen bir grup Hıristiyan din adamı, İslâm düşmanlıklarını ve kara propagandalarını ısrarla sürdürmüşlerdir.³⁷

Eulogio önderliğindeki İspanyol gençler, gündüz evlerinden dışarı çıkmıyor ve devlete cizyelerini vermiyorlardı. Onlar bu davranışlarıyla İslâm Devleti'ni tanımadıklarını göstermekteydiler. Takibata alınmamak için gece yarısı toplanan bu kesim, kendi kutsal kitaplarını okuyordu. İncil'in yanında İslâm düşmanlığıyla ön plana çıkmış rahiplerin yaşantılarını anlatan eserleri birbirlerine anlatıyorlardı. Ancak her toplandıklarında mutlaka okudukları bazı metinler vardı. Bu metinlerin başında Matta'nın onuncu bölümü gelmekteydi. Bu bölümde Hz. İsâ'nın, Hıristiyan gençleri gittikleri yolda cesaretlendirecek sözleri mevcuttu. Okudukları bu kısımda genel olarak Hıristiyanlara ölümden korkmamaları, doğru bildikleri davalarında mücadele etmeleri, cehennemde helak olmaktan kurtulmak için bu dünyada davalarına sahip çıkmaları gibi hususlar zikredilmekteydi. Rahipler Hz. İsâ'nın bu tavsiyelerini kendi zamanlarına uyarlayıp, İspanyol gençlerin mücadelesini haklılaştırmaya çalıştılar. Rahiplerin gece sohbetleriyle adeta hipnotize ettiği gençler adeta İslâm dinine dair ne varsa saldıracak canlı bir bomba dönüşmüşlerdir.³⁸

İslâm düşmanı rahipler, sadece İslâm dininin kara propagandasını yapmakla kalmadılar. Aynı zamanda intihar saldırıları yoluna giderek, İslâm Devleti'ne karşı tepkilerini ortaya koydular. İntihar saldırılarına gitmelerinin en önemli sebebi, o dönemde İslâm Devleti'yle baş edemeyeceklerini bilmeleriydi. Bu yüzden İslâm'ın mukaddesatlarına hakaret ederek ölme yolunu tercih ettiler. Zira İslâm'ın kutsallarına alenen hakaret etmenin hukuki karşılığının idam olduğunu çok iyi bilmekteydiler. Hâkim bu kişilerin, sözlerinden pişman olduklarını ifade etmeleri halinde serbest kalacaklarını söylese de onlar hakaretlerine devam ettiler.³⁹

³⁷ Dozy, *el-Müslimûne fi'l-Endelüs*, 87-88.

³⁸ Dozy, *el-Müslimûne fi'l-Endelüs*, 89.

³⁹ Na'naî, *Târîhu'd- Devleti'l- Emeviyye fi'l-Endelüs*, 235.

2.5. Hareketin Zamanla Sönmesi

İstişhâd hareketi, kökleri birçok ideolojik kanaldan beslenen gizli bir faaliyet olarak uzun yıllar sürdükten sonra Perfecto'nun idamıyla kendini açığa vuran bir yapıydı. Bu yapı özellikle II. Abdurrahmân b. Hakem'in hükümdarlığının son iki yılında Endülü's Emevî Devleti'ni müşkil bir duruma soktu. Birçok faaliyetini alenen yapmaya başlayan grubun bu isyan hareketi, Kurtuba'nın dışına sıçramıştı. Mahkemeler İslâm'a hakaret edenlerle dolup taşmaya başladı. Emir II. Abdurrahmân b. Hakem bu kişilere karşı tavizsiz mücadele etti. Emir'in bu tutumunu gören hâkimler idam cezalarını peşi sıra vermeyi sürdürdüler. Nitekim bu dönemde İstişhâd hareketi mensubu 29 Hıristiyan idam edilmiştir. Hareketin Kurtuba sınırlarının dışına çıkması, grup üyelerinin her geçen gün azalmasından kaynaklanmaktaydı. Hareketin üyeleri daha rahat hareket etme umuduyla farklı şehirlere gittiler. Ancak oralarda da umduğunu bulamadılar. Zira Emir'in bu konudaki tutumu çok sertti. Onun bu sertliğinin sebebi o dönemde İspanya topraklarında İslâm dinini en üst düzeyde temsil etmenin getirdiği sorumluluktan idi. O, bunun bilincinde olduğu için İslâm dinine hakareti asla müsamahayla karşılamadı. Emir'in bu sert tutumunun bir diğer sebebi ise bu hareketin asıl hazımsızlığının İslâm'ın bu topraklardaki varlığı olduğunun farkında olmasıydı. O, en ufak bir müsamahanın çok büyük sonuçlar doğuracağını bilmekteydi. Bu yüzden İstişhâd hareketi üyelerine karşı sert tutumunu ölene kadar sürdürdü.⁴⁰

Emir II. Abdurrahmân b. Hakem katı tutumunun yanında siyasi ve bürokratik hamleleri gerçekleştirmeyi unutmamıştı. İdam cezalarının uygulanmasının yanında bu hareketin faaliyetlerini ivedilikle bitirmek isteyen Emir, bu amaçla İslâm'a karşı ılımlı tutumlarıyla bilinen rahiplerle görüşmeler gerçekleştirdi. Hıristiyan toplumun saygı gösterdikleri din büyükleri Emir'in isteği doğrultusunda bu hareketin faaliyetleri değerlendirmek üzere toplandılar. Uzun süren bu toplantı neticesinde bu hareketin sadece İslâm dinine zarar vermekle kalmayıp toplumun tüm kesimini etkileyen bir hadise olduğu sonucuna varılmıştı. Toplantıda neticesinde İslâm'a hakaret etme eyleminden bir an önce vazgeçilmesi, İslâm mahkemelerinin İslâm'a hakaret edenlere verdiği idam cezasının uygun olduğu, Hıristiyanların bu tür faaliyetlerde yer almaması gerektiği gibi görüşler deklere edilmişti. Alınan kararlara uymayanların ise işledikleri suçun cezasına bizzat kendilerinin katlanacağı, bu durumda hiçbir din adamının yanlarında yer almayacağı ifade edildi.⁴¹

Emir II. Abdurrahmân'ın ömrü İstişhâd hareketinin kökünü kazımaya yetmedi. Ancak o, hareketin elebaşlarını tutuklatıp içeri attırmıştı. II. Abdurrahmân b. Hakem'den sonra oğlu Muhammed b. Abdurrahmân (ö. 300/912) tahta geçti.⁴² O, babasına oranla çok daha yumuşak bir mizaca sahipti. Bu mizacını İstişhâd hareketi üyelerine karşı gösterdiği muamelede görmek mümkündü. O, babasının sert tutumunun hareketi tamamen ortadan

⁴⁰ Na'naî, *Târîhu'd- Devleti'l- Emeviyye fi'l-Endelüs*, 233-237.

⁴¹ Na'naî, *Târîhu'd- Devleti'l- Emeviyye fi'l-Endelüs*, 237.

⁴² Muhammed Zeytûn, *el-Müslimûne fi'l- Mağrib ve'l-Endelüs* (İskenderiyye: Mektebetü'l-İskenderiyye, 1990), 295.

kaldırılmasında işe yaramadığını görünce grubun faaliyetlerini devlet gündeminden düşürmek için farklı bir yöntem kullandı. Muhammed, babası döneminde hapse atılan başta Eulogio olmak üzere hareketin tüm üyelerini serbest bıraktı. Emir'in serbest bırakma şartlarından biri, bu kişilerin Kurtuba şehri dışına çıkmalarıydı. Eulogia ve beraberindekiler Emir'in yumuşak tutumları karşısında sunulan şartı kabul ederek Kurtuba şehrini terk ettiler. Ancak Emir Muhammed bu yumuşak tutumunun yanında İslâm'a hakaret eden kişileri cezalandırmayı unutmamıştır. Nitekim onun döneminde ishithâd hareketinden 19 kişi idam cezasına çarptırılmıştır. Emir politik ve siyasi hamlelerle grubun Kurtuba'daki faaliyetlerini tamamen ortadan kaldırmıştır. Kurtuba'nın dışına çıkan grup üyeleri ise önceki ortamı gittikleri yerlerde bulamadı. Üyelerin her birinin farklı yerlere yerleşmesi ve zamanla aralarındaki koordine eksikliği hareketin zaman içerisinde yok olmasına sebep oldu. İstişhâd hareketinin tam olarak ortadan kalkması ise 246/859 yılında ölmesiyle gerçekleşmiştir. Zaten Eulogia'nın yanlış öğretileri etrafında toplanan grup, bu kişinin ölmesiyle beraber dağılıp gitmiştir.⁴³

Hareketin Muhammed b. Hakem döneminde yok olması II. Abdurrahmân'ın uyguladığı politikanın işe yaramadığı anlamına gelmemektedir. Tam tersine II. Abdurrahmân'ın sert tutumu bu harekete büyük bir darbe indirmiştir. Bu dönemde kan kaybeden ve artık aksiyoner faaliyetleri kısıtlanan üyeler, Muhammed döneminde tekrardan bir isyan hareketine girmeye cesaret edememişlerdir. Fakat Emir Muhammed'in yumuşak tutumu onların gönlünü kazanma noktasında etkili olduğu görülmektedir. Öyle ki bu dönemde grup üyelerinin ufak çaplı girişimleri olsa da toplumun ekseriyetini olumsuz etkileyecek büyük çaplı bir isyana rastlanmamaktadır.

3. Müsteşriklerin Gözünden İstişhâd Hareketi

Batılı yazarların İstişhâd hareketine bakış açıları, Müslüman yazarlardan farklı olmuştur. Onlara göre Hıristiyanların Kurtuba Hükümeti'ne isyan etmelerinin ardında haklı gerekçeleri mevcuttu. Böyle düşünen kişilerin başvurdukları delillerin başında İslâm Devleti'nin, Hıristiyanları Müslümanlar gibi sünnet olmaya zorlamaları ve Müslümanların kilise erbabına kötü davranmaları yer almaktadır. Bu yazarlara göre, Müslümanlar sokakta gördükleri rahipleri "deli" diye çağırırmaktaydı. Ayrıca bir kilisenin çan sesini duyduklarında ve bir Hıristiyan cenazesi gördüklerinde hakaret etmeye başlardı. Bunların yanı sıra çok az sayıda Müslüman kilise ehliyle iletişime geçiyor, bu kişiler ise elbiselerinin kirlenmemesi için rahiplerle uzaktan konuşuyordu. Müslüman Arapların yaşadıkları zevk ve lezzet hayatı, zühdü ve sadeliği benimseyen Hıristiyanların inanış ve düşüncelerine tamamen zıttı. Bu sebeple özellikle batılı müellif Dozy, mutaassıp Hıristiyanların bu duruma daha fazla dayanamayıp isyan bayrağını açtıklarını ve bu davranışlarında haklı oldukları düşünür. Ona

⁴³ Na'naî, *Târîhu'd- Devleti'l- Emeviyye fi'l-Endelüs*, 238-239; Jesus Miguel Saez Castan, *Los Martires De Cordoba (880-859)*, 91.

göre Hıristiyanlar kendilerine yapılan haksızlığa ve adaletsizliğe daha fazla katlanamayıp harekete geçmişlerdir.⁴⁴

Bir diğer batılı müellif Simont, Kurtuba Emirlerinin ellerindeki gücü ve imtiyazı Hıristiyanlara karşı boyun eğdirme aracı olarak kullandıklarını ifade eder. Müslümanların da Vizigot yöneticileri gibi papazların tayin ve azlını kendi ellerinde bulundurduğundan ve çoğu zaman Hıristiyanların dinî meclislerine, kendilerine itaat edecek kişileri lider olarak atadığından bahseder. Yazar, Emirlerin bu tavrının Müsta'ribler için de farklı olmadığını, onların omuzlarına da güçlerini aşan cizye ve vergilerin yüklendiğini dile getirir. Simont, yedinci asrın ortalarında Müslümanların dinî sevgilerinin taassuba ulaştığını ve bu dönemde birçok Hıristiyanın dinlerinden dönüp İslâm'a geçmeyi bir zenginlik aracı olarak kullandığından söz eder. Anlaşıldığına göre yazarın zikrettiği dönem Emir II. Abdurrahmân ve oğlu Emir Muhammed dönemidir. Bu dönemde birçok İspanyol birey Hıristiyanlığı terk edip İslâm dinine geçmiştir. Bu kişiler Hıristiyanların çıkarmış oldukları isyanları bastırmak için en ön safta yer almış ve isyancılara karşı çok sert bir mücadele sarf etmişlerdir. Yazar, yerli halktan Müslüman olan Müvelledûn'un İslâm dinine olan bağlılıkları karşısında şaşırıldığını gizleyememiştir.⁴⁵

Bunun yanında istişhâd hareketine katılan kişileri radikal olarak adlandıran ve bu tür faaliyetlerin toplumsal huzuru bozduğunu savunan batılı müellifler de olmuştur. Bu müelliflere göre Eulogio ve bir takım aşırı düşünceleri olan din adamları Hıristiyanları yanlış bir şekilde yönlendirmiş; onları Müslümanlarla karşı karşıya getirmiştir. Diğer bazı batılı müellifler ise bu hareketin dini saiklerden ziyade Müslüman yöneticilerin katı uygulamalarına karşı bir başkaldırı olduğunu iddia etmişlerdir. Bu müelliflerin yanında istişhâd hareketini Endülüs Emevî Devleti'nin uyguladığı Arap milliyetçiliğine karşı İspanyolların bağımsızlık mücadelesi olarak gören batılı müellifler de bulunmaktadır. Bu müelliflerin istişhâd hareketini yorumlama tarzı, İslam dinine bakış açılarıyla paralellik arz etmektedir. Nitekim İslam dinine ılımlı yaklaşan müellifler bu hareketi bazı noktalarda eleştirirken; İslam dinine olumsuz bakan batılı müellifler istişhâd hareketine iltifatlar düzmüş ve bu harekete katılanları kahraman olarak nitelendirmişlerdir.⁴⁶

4. İstışhâd Hareketi'nin İslamofobi Açısından Değerlendirilmesi

İslamofobi, İslâm ve fobi kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşan bir kavramdır. Bu kavram, İslâm ve Müslümanlardan korku duymayı ihtiva eden bir anlama sahiptir. Lakin bu kavram haddizatında İslâm dinini ve Müslümanları dış dünyaya kötü göstermek için

⁴⁴ Dozy, *el-Müslimûne fi'l-Endelüs*, 87-88.

⁴⁵ İnan, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs mine'l-Fethi ilâ Bidâyeti Ahdî'n-Nâsir*, 268-269.

⁴⁶ Kati İhnat, yazmış olduğu makalede, batılı yazarların istişhâd hareketine bakış açılarını mukayeseli bir şekilde incelemiştir. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Kati İhnat, "The Martyrs of Córdoba: Debates around a curious case of medieval martyrdom", (2018), 1-15. <https://doi.org/10.1111/hic3.12603>

tasarlanan bir planın ürünüdür. Bu kavram Avrupa başta olmak üzere İslâm karşıtlarının bilinçli bir şekilde sıklıkla gündemde tuttıkları, karşılığı olmayan bir korkuyu ifade etmektedir.⁴⁷ Bu kavramın ortaya çıkışı, genellikle 11 Eylül 2001 saldırılarıyla özdeşleştirilmektedir. Fakat bu durum batıdaki İslâm düşmanlığının İspanya'da İslâm Devleti başlayıp doğuda haçlı seferleriyle devam ettiği gerçeğini göz ardı etmektedir. Batı'nın ürettiği bir kavram olan İslamofobi, uzun yıllardır İslâm düşmanlığı için kullanılan araçsal bir malzemeye dönüşmüştür. Bu kavram günümüzde yüzyıllar öncesinde İslâm'a karşı duyulan nefretin modern literatürdeki söylemine denk düşmektedir.⁴⁸ İslamofobiya'nın batı tarihinde birçok izdüşümüne rastlamak mümkündür. Ancak çalışmanın konusu kapsamında değerlendirildiğinde Endülüs topraklarında İslâm karşıtlığı İstişhâd hareketiyle başladığı, sonraki süreçte ise Reconquista ile zirveye ulaştığı söylenebilir.

Günümüzde batının İslâm dininin yayılmasından duyduğu kaygı ve tedirginliğin aynısını yıllar öncesinde İspanya'daki Hıristiyanlar yaşamıştı. İspanya'nın Müslümanlar tarafından fethedilmesini kendi varlıklarına tehdit olarak gören Hıristiyanlar, saldırgan tutumlarını zaman zaman ortaya koydular. Bu saldırgan tutumun bir tezahürü de hiç şüphesiz II. Abdurrahmân b. Hakem emirliğinde zuhur eden İstişhâd hareketiydi. İstişhâd hareketinin oluşumundaki temel faktörlerden birisi Müslümanların Endülüs topraklarında tamamen hâkimiyet kuracağı ve Hıristiyanlığı ortadan kaldıracacağı düşüncesiydi. Zamanla büyük bir korkuya bürünen bu düşünce tarzı, İspanyol gençlerin İslâm karşıtlığı söylemlere ve hareketlere yönelmesine zemin oluşturdu. Hâlbuki Müslüman idarecilerin uygulamaları, İspanyol gençlerin hissiyatlarının yersiz olduğunu ortaya koymaktaydı. Zira Endülüs'ün yeni hâkimi olan Müslüman fatihler, diğer etnik ve dinî gruplarla bir arada yaşayabilecekleri bir ortam oluşturmaya çalışmışlardı. Müslüman yöneticilerin bu tutumlarını sonraki süreçlerde görmek mümkündür. Onlar bölgedeki diğer etnik gruplara o kadar hassas davranmışlardır ki onların dinî, hukukî, sosyal işlerine hiç karışmadı. Bölgedeki gayr-i müslimler Müslümanların oluşturduğu bir arada yaşama iklimi sayesinde kendi vatanlarında huzurla ve güvenle oturmaya devam ettiler.⁴⁹ Özellikle de İstişhâd hareketinin ortaya çıktığı Emir II. Abdurrahmân dönemi, Hıristiyanların daha önceden hiç sahip olmadıkları derecede rahat ve güvenle yaşadıkları bir zaman dilimine denk

⁴⁷ Recep Tuzcu, "İslamofobi Oluşturmada Hz. Peygamber'e Yapılan Atıflar", *İlahiyat Akademi Dergisi*, 6 (2017), 114.

⁴⁸ Tuba Er – Kemal Ataman, "İslamofobi ve Avrupa'da Birlikte Yaşama Tecrübesi Üzerine", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/2 (2008), 756; Arthur Buehler, "İslamofobi: Batı'nın "Karanlık Tarafı"nın Bir Yansıması", trc. Mehmet Atalay, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 55/1 (2014), 124.

⁴⁹ Mehmet Özdemir, "Endülüs'te Birlikte Yaşama Tecrübesi Üzerine Bazı Mülâhazalar (VIII-XI. Yüzyıllar Arası)", *İslâm ve Demokrasi Kutlu Doğum Sempozyumu*, ed. Ömer Turan (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), 85.

gelmektedir. Bu olumlu havaya rağmen münferit olayların bahane edilip İslâm Devleti'ne başkaldırmanın İslamofobik bir ruh hâlinin tezahürü olduğu anlaşılmaktadır.

İslamofobik oluşumlar İslâm düşmanlıklarını genellikle Hz. Muhammed üzerinden gerçekleştirme yoluna gitmişlerdir. Müşrikler Hz. Muhammed'i sihirbazlık, kâhinlik ve mecnunlukla suçladılar. Hıristiyan müsteşrikler ise müşriklerin bu ithamlarıyla yetinmeyip Hz. Muhammed'in gerçek bir peygamber olmadığını ve İslâm dininin Hıristiyanlığın sapkın mezheplerinden birini teşkil ettiğini⁵⁰, İslâm dini öğretilerinin Müslümanları savaşa meyilli hâlâ getirdiğini ve kılıçla geliştirdiğini, Hz. Peygamber'in şehvetine düşkün biri olduğunu iddia ettiler.⁵¹ İstişhâd hareketinin üyeleri İslâm dinini ve Hz. Muhammed'i müsteşriklerin ve İslâm düşmanlarının yazdıkları eserlerle tanımaktaydı. Bu kaynaklardan öğrendikleri bilgilerle Hz. Muhammed'e ve O'nun üzerinden İslâm dinine saldırmaktan geri durmadılar.⁵² Neticede grubun bu tavrının, günümüz İslamofobik çevrelerin İslâm'a ve Hz. Muhammed'e bakış açılarıyla paralellik arz ettiği söylenebilir.

Sonuç

İstişhâd hareketi özü itibariyle Hıristiyan gençlerin, İslâm Devleti hâkimiyetine karşı giriştikleri bir isyandır. Bu isyan hareketi birçok etkene bir arada barındıran çok yönlü bir yapıya sahiptir. Aslında bu hareketin en önemli amacı Müslümanları Endülüs'ten kovmaktır. Müslümanların değerlerine hakaretle başlayan bu isyanın arka planında yatan gerçek bu niyetle ilişkiliydi. Ancak bu isyanın diğerlerinden bir farkı vardı. Önceki yıllarda da İspanyolların yoğunlukla yaşadıkları bölgelerde devlete karşı ayaklandıkları bilinmektedir. Bu ayaklanmalar ordu tarafından kısa zaman içerisinde bastırılmıştı. Fakat İstişhâd hareketinin diğer isyanlara göre uzun soluklu ve toplum tabakalarını etkileyebilecek güce ulaşmasının asıl nedeni, ordunun bu olaylara direkt müdahalede bulunamamasından kaynaklanmaktaydı. Zira grup üyeleri faaliyetlerini gizli sürdürmekte ve İslâm'a alenen hakaret edenler münferit olarak cezalandırılmaktaydı. Münferit işlenen suçlarda ordunun doğrudan bir müdahalesinin olması mümkün değildi. Bu durumun farkında olan rahipler, taktiksel olarak topluluklar halinde İslâm Devleti'nin karşısında durmayı münferit eylemler gerçekleştirerek faaliyetlerini sürdürme yoluna gitmişlerdir.

Eulogio önderliğindeki grubun faaliyetlerine bakıldığında adeta bir terör örgütü gibi çalıştıkları görülür. Grup üyelerinin hiçbir zaman kendilerini deşifre edecek girişimlerde bulunmayı faaliyetlerini gizli yürütmeleri bu düşüncüyü doğrular niteliktedir. Grup gündümündeki rahipler, etkileyici söylemlerle Hıristiyan gençlerin millî ve manevî duygularını tahrik edip onları adeta canlı bir bomba haline dönüştürmekteydiler. Bütün benlikleri kin ve nefretle dolan bu kişiler, davranışın neticesinde öldürüleceklerini bile bile

⁵⁰ İbrahim Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi (İslâm- Batı İlişkileri Tarihine Giriş)* (İstanbul: İnsan Yayınları, 15. Basım, 2018), 63-64.

⁵¹ Recep Tuzcu, "İslamofobi Oluşturmada Hz. Peygamber'e Yapılan Atıflar", 115-120.

⁵² Dozy, *el-Müslimûne fi'l-Endelüs*, 85-86.

Müslümanların değerlerine hakaret etmeye, camilere saldırmaya, esnaf ve halka zarar vermeye başladı. Bu kişilerin ruh hâllerine bakıldığı zaman günümüzde terör eylemlerine karışanlardan bir farklarının olmadığı anlaşılmaktadır.

İstişhâd hareketinin asıl amacı İslâm Devleti'ni ortadan kaldırmaya matuftur. İsyanın gerçekleştiği dönem, İslâm Devleti'nin bütün kurumlarıyla çok güçlü olduğu bir zaman dilimine denk düşer. Bundan dolayı isyan her ne kadar yıkıcı bir mahiyete sahip olsa da devlet bunun üstesinden gelmesini bilmiştir. Esasında bu oluşum sonraki dönemde İslâm'ın yaşayacağı zorlukların habercisiydi. Zira Hıristiyanlar, hiçbir zaman bu topraklarda Müslümanları istemediler. İslâm Devleti'nin güçlü olduğu yıllarda seslerini fazla çıkaramasalar da zayıfladığı dönemlerde Müslümanların üzerine gelmekten çekinmediler. Bunun en bariz örneği İslâm'ın son kalesi Gırnata'nın (Grenada) düşmesidir. Hıristiyanlar, Müslüman grupların birbiriyle savaşmasını fırsat bilerek İslâm hâkimiyetini bu topraklardan tamamen silmeyi hedeflemiştir. İslâm'ın Endülüs'teki son sığınağı Gırnata şehrinin Hıristiyanlar tarafından alınmasıyla birlikte, Müslümanlar için çok zor günler başladı. Zira Endülüs, Hıristiyan hâkimiyetine girdikten sonra Müslümanlar İspanya topraklarından zorla tehcire tabi tutuldular. Bölgede yaşamaya devam edenler ise dinlerinden ve kültürlerinden uzak durmak hatta soyutlanmak zorunda kaldılar. Sonuç olarak Endülüs'ün Müslümanlar tarafından fethinden sonra küçük isyan hareketleriyle başlayan ve İstişhâd hareketi ile sosyal alana taşınan düşmanlık, nihayetinde Reconquista (yeniden fetih) ile Müslümanların bu topraklardan tehciriyle sonuçlanmıştır. Müslümanların o dönemlerde yaşadıkları işkence ve sıkıntılar birçok acıklı hikâyenin ve şiirin konusu haline gelmiştir. Günümüzde İspanya'da İslâm dinine mensup çok az kişinin ikamet ediyor olması, bu acı gerçeğin boyutlarını gözler önüne sermektedir.

Kaynakça | References | مصدر

- Bekrî, Abdullâh b. Abdilazîz b. Muhammed b. Eyyûb b. Amr el-Bekrî el-Endelüsî. *el-Mesâlik ve'l-memâlik*. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1992.
- Buehler, Arthur. "İslamofobi: Batı'nın "Karanlık Tarafı"nın Bir Yansıması". trc. Mehmet Atalay. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 55/1 (2014), 123-140.
- Dabbî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Yahyâ b. Ahmed b. Amîre ed-Dabbî. *Buğyetü'l-mültemis fi târîhi ricâli ehli'l-Endelüs*. Kâhire: Dâru'l-Kâtibi'l-Arabiyyi, 1968.
- Dozy, Reinhart. *el-Müslimûne fi'l-Endelüs*. çev. Hasan Habeşî. y.y: b.y.1994.
- Ebü'l-Kâsım İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *Târîhu medîneti Dımaşk ve zikru fazlîhâ ve tesmiyetü men hallehâ mine'l-emâsil ev ictâze bi-nevâhîhâ min varidîhâ ve ehlihâ*. ed. Muhibbüddin Ebû Saîd Ömer b. Garâme el-Amrevî. 80 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikri, 1995.
- Er, Tuba – Ataman, Kemal. "İslamofobi ve Avrupa'da Birlikte Yaşama Tecrübesi Üzerine". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 17/2 (2008), 747-770.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'küb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî. *el-Kâmûsü'l-muhtâ*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâleti, 8. Basım, 2005.
- Fekî, Üsameddin Abdurrauf. *Târîhu'l-Mağrib ve'l-Endelüs*. Kâhire: Mektebetü Nehdatü's-Şarkî, 1990.
- Gürkan, Salime Leyla. "Şehid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 38/431-433. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Himyerî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdillâh b. Abdilmün'im es-Sanhâcî el-Himyerî. *er-Ravzül-mi'âtâr fi haberî'l-aqtâr*. ed. İhsân Abbâs. Beyrût: Müessesetü Nâsir li's-Sekâfeti, 2. Basım, 1980.
- Havmed, Esad. *Mihnetü'l-Arab fi'l-Endelüs*. Beyrût: el-Müessesetü'l-Arabiyye, 1988.
- İbn Abdülhak el-Bağdâdî, Ebü'l-Fezâil Safiyyüddîn Abdülmü'min b. Abdilhak b. Abdillâh el-Bağdâdî. *Merâşidü'l-ittihâl 'alâ (fi) esmâ'l-emkine ve'l-bikâ'*. 3 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Ceyl, 1991.
- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'iz-zamân mimma şebete bi'n-naql evi's-semâ' ev eşbetehü'l-ayân*. ed. İhsân Abbâs. 7 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdir, 1994.
- İbn Havkal, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Alî en-Nasîb el-Bağdâdî. *Şûretü'l-arz*. 2 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdir, 1938.
- İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed el-Hadramî. *Kitâbü'l-İber ve Dîvânü'l-Mübtedei ve'l-Haber I-VIII*, 4 Cilt. Beyrût: Müessesetü'l-A'lâ li'l-Matbûât, 2001.
- İbn Hurdâzbih, Ebü'l-Kâsım Ubeydullâh b. Abdillâh b. Hurdâzbih. *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-memâlik*. Beyrût: Dâru Sâdir, 1889.
- İbn İzârî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. İzârî el-Merrâkûşî. *el-Beyânü'l-muğrib fi (ihtisârî) aḥbârî mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib*. ed. G.S. Golan ve Levi Provençal. 3 Cilt. Beyrût: Dâru's-Sekâfe, 1980.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-

- Rüveyfî. *Lisânü'l-‘Arab*. 15 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1993.
- İbnü'l-Esîr, İzzüddin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed. *el-Kâmil fi't-Târîh I-IX*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru's-Sâdır, 1965.
- İbnü'l-Faradî, Ebü'l-Velîd Abdullâh b. Muhammed b. Yûsuf el-Kurtubî el-Ezdî. *Târîhu 'ulemâ'i'l-Endelüs*. ed. Seyyid İzzet el-Attâr Hüseyinî. 2 Cilt. Kâhire: Mektebetü'l-Hâncî, 2. Basım, 1988.
- İbnü'l-Kûtiyye, Ebû Bekr Muhammed b. Abdilazîz b. İbrahim b. İsâ b. Müzâhim. *Târîhu İftitâhi'l-Endelüs*. Kâhire: Dâru'l-Kitâbi'l-Mısırî, 2 Basım, 1989.
- İnan, Muhammed Abdullah. *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs mine'l-Fethi ilâ Bidâyeti Ahdi'n-Nâsır*. Kâhire Mektebetü'l-Hancî, 1988.
- İshâk el-Müncem, İshâk b. Hüseyin el-Müncem. *Âkâmü'l-mercân fi zikri'l-medâini'l-meşhûreri fi külli mekân*. ed. Fehmî Said. Beyrût: Âlemü'l-Kütubi, 1988.
- İstahrî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed el-İstahrî el-Fârisî. *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-memâlik*. Kâhire: Heyetü'l-Ammetü likusûri's-Sekâfeti, ts.
- Jesus Miguel Saez Castan. *Los Martires De Cordoba (880-859)*. Universidad de Alicante, 2015.
- Kati İhnat. "The Martyrs of Córdoba: Debates around a curious case of medieval martyrdom", 1-15. <https://doi.org/10.1111/hic3.12603>
- Kazvîni, Ebû Yahyâ Cemâlüddîn Zekeriyâ b. Muhammed b. Mahmûd el-Kazvîni. *Âşârü'l-bilâd ve aḥbârü'l-‘ibâd*. Beyrût: Dâru Sâdır, 2007.
- Lirola, Jorge. "Müsta'rib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/123-124. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Makdisî, Muhammed b. Ahmed el-Makdisî. *Kitâbü Aḥseni't-tekâsîm fi ma'rifeti'l-eḳâlîm*. Beyrût: Dâru Sâdır, 1991.
- Makkarî, Ahmed b. Muhammed et-Tilmisani. *Nefhu't-Tîb Min Ğusni Endelüsü'r-Ratîb*. ed. İhsan Abbas. Beyrût: Dâru's-Sâdır, 1983.
- Na'naî, Abdülmecîd. *Târîhu'd- Devleti'l- Emeviyye fi'l-Endelüs*. Beyrût: Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, 1986.
- Nüveyrî, Şehabuddin Ahmed b. Abdulvehhab. *Nihayetü'l Ereb Fi Fununi'l Edeb I-XXXIII*. ed. Abdülmecid Terhini. 23 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyyeti, 2004.
- Özdemir, Mehmet. *Endülüs Müslümanları (Siyasi Tarih)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Özdemir, Mehmet. "Muvelledûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/228-229. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Özdemir, Mehmet. "Endülüs'te Birlikte Yaşama Tecrübesi Üzerine Bazı Mülâhazalar (VIII-XI. Yüzyıllar Arası)". *İslâm ve Demokrasi Kutlu Doğum Sempozyumu*. ed. Ömer Turan. 85-92. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.
- Özdemir, Mehmet. Endülüs'te Birlikte Yaşama Tecrübesi Üzerine Bazı Mülâhazalar (VIII-XI. Yüzyıllar Arası). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Seyyid Yûsuf el-Hâdî (ed.). *Hudûdu'l-âlem mine'l-meşriki ilâ'l-mağribi*. Kâhire: Dâru's-Sekâfe, 2003.
- Şerîf İdrîsî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdillâh b. İdrîs eş-Şerîf es-Sebtî es-

- Sıkkılı. *Nüzhetü'l-müştaş fi'htirâkı'l-âfâk*. Beyrût: Âlemü'l-Kütubi, 1988.
- Şeyban, Lütfi. Endülüs'te Murabıtlar ve Muhahhidler Dönemlerinde Müslüman-Hıristiyan İlişkileri(Endülüs'ün Geri Alınışı: Reconquista 1085-1238). Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2002.
- Tuzcu, Recep. "İslamofobi Oluşturmada Hz. Peygamber'e Yapılan Atıflar". *İlahiyat Akademi Dergisi* 6 (2017), 113-156.
- Ya'kübî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'küb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih el-. *Kitâbü'l-Büldân*. Beyrût: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyyeti, 2001.
- Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî. *Mu'cemü'l-büldân*. 7 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdır, 2. Basım, 1995.
- Yıldız, Şevket. *Kurtuba VIII-XIII Yüzyıllar*. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2008.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Ķâmûs*. 40 Cilt. Kuveyt: Dâru'l-Hidâye, 2001.
- Zeytûn, Muhammed. *el-Müslimâne fi'l- Mağrib ve'l-Endelüs*. İskenderiyye: Mektebetü'l-İskenderiyye, 1990.